A GÖRGÉNYI-HAVASOK ELSZIGETELT ROMÁN FALUJÁBAN A ZENESZERZŐ GYŰJTÖTTE A VADÁSZKOLINDA SZÖVEGÉT

Bartók Béla magyar és román Erdélye

A Cantata profana Bartók Béla talán leghatásosabb műve. Tévés koromban magam is sokat foglalkoztam a zeneszerző életművével, és alkalmam volt ennek román visszhangjaival is szembesülni. Ez az összeállítás a mester életének ezt a vetületét hozza közelképbe.

CSERMÁK ZOLTÁN

A vegyeskarra és zenekarra, tenor- és baritonszólóra írt darabot a szerző 1930-ban fejezte be. A húszperces alkotást minden bizonnyal egy ciklus első darabjának szánta, a román szövegre komponált kantátát egy szlovák és egy magyar tárgyú követte volna. Bartók kedves darabja volt, a textust „Volt egy öregapó./ Volt néki/ Kilenc szép szál fia” maga is felmondta lemezre, így a Bartók archívum egyik legtöbbet játszott felvételévé vált. A tenor szóló befejező mondata: „A mi szájunk többé/Nem iszik pohárból/Csak hűvös forrásból” pedig – egy levél nyomán – „tiszta forrásra” módosítva a nagy magyar zeneszerző hitvallása is egyben.

A mű a társművészetekre is nagy hatással volt, Szervátiusz Jenő fából készült domborműve az MTA Zenetudományi Intézetében, Labortz Ferenc reliefje Rákoskeresztúron tekinthető meg. A budai Királyhágó téren díszkúton jelenik meg a motívum. Fodor András Bartók-versét is a dalmű ihlette.

Román sértődöttség

A zenei alkotás kolinda szövegét Bartók még a Nagy háború előtt gyűjtötte 1914-ben a Maros-Torda megyei Idecspatakon és Felsőoroszban. A szabadságra vágyó ifjak pogány kort idéző témája az idővel karácsonyi dallammá szelídült. A szöveg Erdélyi József fordításában a Nyugat folyóiratban is megjelent, s Babits Új Nemzedéke is közkinccsé tette.

A mű némi politikai vihart is kavart a Trianont követő román–magyar kapcsolatok mélypontján, így Bartók a bemutató helyszínéül 1934-ben Londont választotta, s a BBC-ben hangzott el először. Két évre rá hallhatta a közönség itthon Rösler Endre és Palló Imre szólójával, a Budapesti Filharmóniai Társaság Zenekarát Dohnányi Ernő vezényelte. A feszültségeket enyhítendő, Bartók eltekintett a Cantata profana eredeti román szövegű előadásától.

FORRÁS: MAGYAR NEMZETI DIGITÁLIS ARCHÍVUM

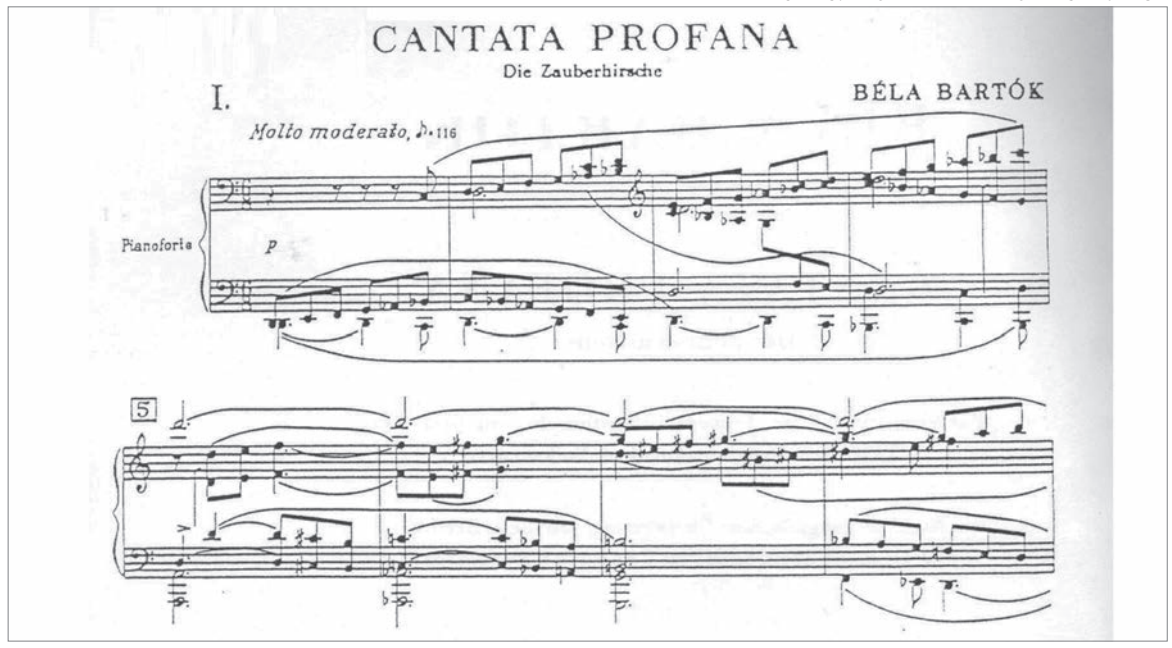

A Cantata profana partitúrája. Világszerte ez Bartók Béla egyik legtöbbet játszott műve

A Világi kantáta gyakran került szóba a Magyar Televízióban is. Nagy sikert aratott akkoriban Gaál István rendező és Várbíró Judit szerkesztő Gyökerek című háromrészes dokumentumfilmje, amelyet az alkotók 1997 és 2001 között készítettek, s az MTV Bartók 120. születésnapján, 2001. március 25-én tűzte műsorra. Az alkotás jelentős utat járt be, számos ország Magyar Kulturális Intézetében mutatták be, s filmfesztiválokon is láthatta a közönség. Marosvásárhelyen, a Bolyai Líceum dísztermében rendezett Bartók-emléknapokon az ifjabb nemzedék is megismerhette, DVD-n a Hungaroton gondozásában is megjelent.

A nagyszabású filmalkotás kizárólag hiteles dokumentumok, Bartók levelei és írásai, valamint zeneműveinek felhasználásával mutatja be a zeneszerző életét, munkásságát, a zeneköltőt Szakács Sándor hangján halljuk. A film a harmadik részben foglalkozik a Cantata profana keletkezésével, elviszi a nézőt a már említett gyűjtés színhelyére, Felsőoroszba, az erdők és a csörgedező patakok filmkockáival idézve az egykori atmoszférát. Az összeállításban

Csíky Boldizsár gondolatai a Cantata profanáról

Először diákkoromban találkoztam a művel, amikor folklórprofesszoromra, Jagamas Jánosra rábízták a formatan oktatását is. Ő Bartóknak azokat a darabjait is tanította, amelyek akkor tilosnak számítottak. A zeneszerző életművét ugyanis kétfelé vágták Magyarországon és Romániában is: az elsőhöz tartoztak a bemutatható, a népzene szelleméhez közvetlenebbül kapcsolódó darabok, amelyek nem sértették a kultúrát felügyelő elvtársak fülét, a másikhoz azokat a polgári ideológia által „megfertőzött” dekadens műveket sorolták, mint A csodálatos mandarin, A kékszakállú herceg vára és még lehetne folytatni.

Jagamas a szintén tiltott 4. és 5. vonósnégyeseket is előszeretettel elemezte a formatan ürügyén. Azóta is szívesen emlékezem azokra a nagyszerű órákra, amelyeken e műveket hallgattuk az NDK gyártmányú, néha „nyávogó” Smaragd magnetofonon. Ez 1959-ben vagy ’60-ban lehetett, de e foglalkozások élménye máig elkísér. A Cantata hangvétele teljesen új volt számomra, de mégis magaménak éreztem, külön tanulság volt a magyar zenei prozódia „nem doktriner” használata, demonstrációja annak, hogy nyelvünkben az első szótagra eső hangsúly sztereotip ritmikai tükröződése nem törvény, azt egy magasabb rendű zenei szándék károsodás nélkül felülírhatja. Amikor Gaál István az írásban említett Bartók-filmet forgatta, a történelmi Erdélyben szakemberként a stábot

FORRÁS: CSÍKI BOLDIZSÁR MAGÁNGYŰJTEMÉNYE

Csíky Boldizsár Bartók Béla marosvásárhelyi szobránál

én kísértem, míg Nyugat-Erdélyben és a Partiumban László Ferenc segített a fi lmeseknek. Gaál István fanatikus rendező volt, mindenhová el akart jutni, ahol Bartók járt egykor. Említettem, hogy nehéz lesz a Görgényi-havasok vízmosásain közlekedni, de keresztülvitte akaratát. Ebben nagyban segítette őt Várbíró Judit, a film fáradságot nem ismerő szerkesztője is. Így kerültünk Felsőorosziba, a tiszta román, elszigetelt faluba, ahol a vadászkolinda szövegét gyűjtötte Bartók.

Az ott élők kissé gyanakodtak ugyan a nagy fehér terepjáró láttán, de jóindulattal fogadtak. Épp temetés volt a településen, arról érkezett két öregasszony összekapaszkodva, s beszédbe elegyedtem velük. Óvatosan érdeklődtem, szeretik-e a zenét, énekelnek-e, s megemlítettem, hogy valamikor ismerték a faluban az öregről és fi airól szóló éneket. Megdermedtünk, amikor említették Mariţa asszonyt, hiszen a folk loristák több évtizede vadászták az eredeti szöveget és dallamot, és senkinek sem sikerült a teljes verzióra rálelni.

Bementünk az idős hölgyhöz, s óvatosan tértünk a tárgyra. Jeleztem Gaál Istvánnak, készítse elő a felszerelést, mivel adatközlőnk kétszer nem fogja elénekelni a kért dalt. Máig ható hidegrázós élmény volt, mivel olyan zenetörténeti pillanathoz érkeztünk, ami másnak nem adatott meg. A néni a végén kicsit összezavarta a szöveget, viszont az Uránia mozi-esten már jobban vigyázott. Egyébként olyan érdekes tájnyelven szólaltatta meg, hogy – noha elég jól beszélek románul – konzultálnom kellett román szakemberrel egyes szavak értelmezésében. A felvételből két-három versszak a filmben is szerepelt, az egészet pedig magamnál őrzöm. A Görgényi-havasokban megbúvó falu nyelvi sajátosságai Bartókot is megzavarták, többször említi a „szép híd”-at: „Addig-addig, mígnem/ Szép hídra találtak, /Csodaszarvasnyomra.” Nos, a híd románul „punte”, a szövegben valójában „p’unde” szerepel, ez pedig „amerre”-t vagy „ahol”-t jelent.

Bartók, aki a Román Akadémia tagja is volt, mindenkinél többet tett a román népzenéért, ezért a román karmesterek (így Mircea Cristescu, Remus Georgescu) emlékezetem szerint hamarább vezényelték a már említett „tiltott” műveket, mint a magyarok. Az eredeti prozódiát szem előtt tartva a Cantata profanát is lefordították románra. A román muzikológia is mindmáig tiszteli Bartók életművét, Ioan Haplea kolozsvári professzor például egy Bartók-évfordulón a zeneszerző alakját és életművét a legmagasabb piedesztálra emelte.

Még egy emléket megosztanék, 1981-ben, a zeneszerző születésének centenáriumán, az egyébként elég sötét korszakban avattunk Bartók-szobrot Marosvásárhelyen, s a számos román beszéd után magyarul méltattam a zeneköltőt. Éreztem, „gyanakvó fülek” vesznek körbe, de nem lett következménye.

Rám, mint zeneszerzőre mélyen hatott Bartók nagysága. Ez több művemben is megvillan, például: a Cantata profana epilógusában a mester összefoglalja az egész történetet. Egyik darabomban, a Szabó Erzsi balladájában ugyanezt a szerkezetet használtam ösztönösen: a leányanya szörnyű drámája kibontakozik, fordulatokat vesz, s a végén valóban egy Cantata profana-szerű összefoglalással zárom a művet. Bartók Béla műve végigkísérte életemet...